

LA MEMÒRIA POPULAR DEL TRACTAT DELS PIRINEUS AL SEGLE XX

Enric Pujol

Universitat Autònoma de Barcelona

RESUM: La pretensió bàsica d'aquest text és explicar la pervivència que, en la memòria popular del segle XX (i principis del segle XXI), ha tingut el Tractat dels Pirineus després de segles d'haver estat signat. El manteniment d'aquesta memòria en un període de temps tan llarg només s'explica per l'altíssim valor simbòlic que ha tingut al llarg de la contemporaneïtat.

PARAULES CLAU: memòria, societat, política, estat, època contemporània, símbols.

L'objectiu d'aquest escrit

La pretensió bàsica d'aquest text és explicar la pervivència que, en la memòria popular del segle XX (i principis del segle XXI), ha tingut el Tractat dels Pirineus després de segles d'haver estat signat. El manteniment d'aquesta memòria en un període de temps tan llarg (i en una societat com la catalana amb tants pocs mitjans de preservació i difusió dels seus valors propis) només s'explica per l'altíssim valor simbòlic que ha tingut al llarg de la contemporaneïtat.¹ Durant el segle XX ha estat vist com un referent històric, com el punt d'origen d'un conflicte, d'un problema no resolt o mal resolt: el de la catalanitat dels territoris que el 1659 van passar a formar part de la monarquia francesa. El tema està vinculat, doncs, a la pervivència d'una consciència catalana en el que s'anomena Catalunya Nord. Una pervivència que sembla gairebé miraculosa si es té en compte l'acció assimiladora (sovint combinada) dels estats francès i espanyol al llarg de tants d'anys.

Aquí ens proposem analitzar quins han estat els factors principals que han fet possible aquesta supervivència (en el benentès que es tracta més d'avançar hipòtesis de treball que no de conclusions «tancades», que només serien possibles com a resultat d'un llarg treball sistemàtic, minucios i necessàriament col·lectiu sobre la qüestió).

Hem dividit aquest treball en dues grans parts:

a) Una primera de context històric general, català i europeu, centrada en l'evolució general de la consciència de la catalanitat a banda i banda dels Pirineus i en el que en podríem dir la història contemporània de la frontera (i, per tant, de les relacions transfrontereres). Una història que encara està per escriure de manera aprofundida i global (és a dir, més enllà de l'anàlisi d'un emplaçament concret i territorialment reduït).

b) Una segona part centrada en el paper que han tingut les elits intel·lectuals, d'una banda i l'altra de la frontera, en interpretar la significació històrica del tractat. Seria l'anàlisi de la «memòria erudita», historiogràfica, de l'esdeveniment. Un tema que ja analitzen altres ponències i que, per tant, tractaré molt i molt esquemàticament. Relacionat amb això, cal veure, també, com les conclusions principals d'aquestes formulacions han passat a alimentar una «memòria col·lectiva popular» referida a la significació del tractat i entesa com una afirmació de catalanitat.

Ara bé, les limitacions pròpies d'un article fan que privilegiï la primera part, la d'evolució històrica de la frontera, ja que és la que permet explicar millor la pervivència del tractat en aquesta memòria col·lectiva. No en va, les elaboracions teòriques necessiten una base on arrelar-se, una realitat històrica palpable que les sostingui.

Un segle contradictori

En l'anàlisi de l'evolució general de la consciència de la catalanitat a banda i banda dels Pirineus i en el que en podríem dir la història contemporània de la frontera (i, per tant, de les relacions transfrontereres) cal tenir present, d'entrada, que el segle XX ha estat molt contradictori. Si bé, d'una banda, és el d'una francesització profunda de la Catalunya Nord (especialment lingüísticocultural i política) és també el de la recuperació d'una consciència nacional catalana que a finals de la centúria ha estat reivindicada, amb orgull, des d'aquest territori, tant per dirigents i elits com per amplis sectors populars. Un exemple ben recent: la celebració, el mes de juny del 2009, del triomf en la lliga francesa de rugbi de l'USAP de Perpinyà. Una celebració feta amb l'ús massiu dels signes identitaris més evidents: la bandera catalana i el gentilici. Un gentilici que fa part de consignes d'afir-

1. Una altra cosa seria la percepció que del tractat es tingué arreu dels territoris catalans en el mateix segle XVII i en els altres dos segles següents, XVIII i XIX, que altres ponències d'aquest mateix col·loqui també aborden.

mació identitària claríssimes (com la frase «*Orgueil d'être catalan*») que es pot llegir a les samarretes de molts seguidors) i que certament és usat amb un grau de desacomplexament que supera, de molt, l'ús que se'n fa a la resta de territoris catalans.

Certament això no té cap traducció política significativa, però evidencia clarament que no es pot parlar de la història recent de la Catalunya Nord (i encara menys de la història més reculada) només fixant l'atenció en el seu vincle amb la República francesa: cal tenir també ben present el seu vincle amb el conjunt català perquè estem davant d'una realitat ben viva avui que reivindica la seva catalanitat. Naturalment es tracta d'una realitat variable en el temps. El sentiment de pertinença i les relacions transfrontereres entre una banda i l'altra de la frontera no han pas estat estables al llarg del segle xx. Encara no tenim gaire clara la cronologia del que en podríem dir la història de la frontera (que naturalment hauríem de poder definir amb més precisió), però sí que en sabem algunes de les seves fites més significatives. Val la pena assenyalar, abans d'entrar al segle xx, que durant els segles xvii i xviii, a la Catalunya Nord, la identitat catalana i la relació amb els catalans de l'altre costat de la frontera encara van ser molt fortes. No va ser fins a l'esclat de la revolució francesa del 1789 que es pot parlar d'un significatiu canvi polític i de mentalitat. Tot i que, com han assenyalat Peter Sahlins i Eva Serra, no fou fins a 1866-1868 que, amb els Tractats de Baiona, s'abandona el model de «frontera militar» per passar a una veritable «frontera política», per usar la terminologia usada per aquests historiadors catalans.²

Pel que fa al segle xx, la permeabilitat que trobem en el segle anterior continuà durant els primers anys. Certament hi va haver un inicial tancament fronterer arran de la Primera Guerra Mundial, conflicte que serví per desenvolupar en els territoris nord-catalans un sentiment nacionalista francès. Tanmateix el nivell de francesització gairebé total de la Catalunya Nord fou una cosa més recent i no fou possible fins a l'adveniment de la Dictadura franquista a l'Estat espanyol, a partir del 1939. Així, de principis dels anys trenta, a part de l'ús desacomplexat i viu del català, tenim també altres indicis de catalanitat ben punyents. Indubtablement la proclamació, a Barcelona, de la República catalana, el 1931, per Francesc Macià (esdevinguda tres dies després, per pacte amb el govern republicà de Madrid, Generalitat de Catalunya) féu el seu efecte als territoris nord-catalans. La *Revista de Catalunya* de l'època, en fer-se ressò de les repercussions que suscità aquesta proclamació, publicà un fragment d'un article de Charles Maurras aparegut a la premsa parisenca, on aquest dirigent d'Action Française, escandalitzat, constata que a la Catalunya Nord «el sol nom de República catalana desvetlla i remou un fons de simpatia obscura que ningú no sospitava».³

El triomf franquista a la Guerra Civil de 1936-39 comportà un tancament fronterer que es perllongà al llarg de la Segona Guerra Mundial i encara uns quants anys més. Les conseqüències que això tingué per a la Catalunya Nord foren anorreadores per a la identitat catalana. D'entrada fou l'inici d'una gran davallada en l'ús de la llengua pròpia. Si l'ús del català fou perseguit arreu dels territoris catalans de l'Estat espanyol, fins al punt de veure amenaçada la seva existència, com podia l'idioma resistir en un territori sol i demogràficament reduït com era la Catalunya Nord? Però és que, a més a més, amb el tancament fronterer, les fructíferes relacions que fins aleshores havien existit entre una banda i l'altra (i que alimentaven el sentiment de catalanitat) es reduïren d'una manera dràstica. Cal recordar, en aquest sentit, que fins a la segona meitat dels anys cinquanta existí una zona fronterera que entrava uns quants quilòmetres dins de l'Estat espanyol on hi havia serioses restriccions de circulació i eren obligatoris uns permisos especials per anar als pobles que en feien part. Una mena de «prefrontera», prèvia a la ratlla divisòria. A la zona de l'Empordà i Figueres, la ratlla d'aquesta «prefrontera» passava per Castelló d'Empúries, Peralada, Pont de Molins i Sant Llorenç de la Muga, i incloïa poblacions com Portbou, Colera, Llançà, el Port de la Selva, Cadaqués i Roses. La pervivència d'aquesta zona fronterera fou nefasta tant per a l'economia de la comarca com per a les relacions amb la Catalunya Nord.

Història local, migracions i exilis

He volgut centrar l'atenció en un àmbit comarcal perquè penso que l'anàlisi de la història i dels arxius locals ens poden donar moltes claus a l'hora de reconstruir aquesta història global de la frontera que col·lectivament tenim pendent de fer. Un cronista figuerenc, Eduard Rodeja, reporta en el seu *Llibre de Figueres* la intensa relació que existí a finals del segle xix entre la ciutat i la Catalunya Nord.⁴ I és que Figueres, precisament arran del Tractat dels Pirineus, es convertí en la ciutat fronterera més important de la banda sud dels Pirineus catalans. A la banda nord, sota domini francès, restà Perpinyà, que al segle xvii, com és prou sabut, era la segona ciutat en importància de tot el Principat de Catalunya, però que (cosa no tan sabuda) hauria continuat ocupant aquesta posició fins

2. Eva SERRA, «El Tractat dels Pirineus no va portar la pau», *Sàpiens*, núm. 80, juny 2009, p. 9; Peter SAHLINS, *Boundaries. The making of France and Spain in the Pyrenees*, Berkeley: University California Press, 1989 (versió catalana: *Fronteres i identitats: la formació d'Espanya i França a la Cerdanya, segles xvii-xix*, Vic: Ed. Eumo, 1993).

3. Maig del 1931, p. 483.

4. Eduard RODEJA, *Llibre de Figueres*, Barcelona: Ed. Selecta, 1962, p. 6.

a les primeres dècades del segle xx.⁵ No ha de sobtar, doncs, que la capital del Rosselló exercís damunt de Figueres, damunt de la comarca de l'Empordà i més enllà, una forta influència en tota l'època contemporània, segurament fins a l'adveniment de la Dictadura franquista. Així doncs, Figueres i l'Empordà foren un lloc de pas especialment receptiu a les noves influències de tot ordre, fins i tot de mentalitat, que venien del nord.

Una circumstància que contribueix a explicar l'afany, tan arrelat a la ciutat, pel progrés científic i tecnològic, i també pel progrés polític i social. Les idees lliurepensadores i republicanes hi trobaren un arrelament primerenc i profund. L'economia de Figueres i de la comarca també en quedà afectada i les innovacions tecnològiques hi trobaren una bona acollida. El citat Rodeja explica que a l'agost del 1898 arribà a Figueres el primer automòbil i que a les Fires de la Santa Creu (la festa major de la població) del 1889 s'encengué, a l'aparador d'una rellotgeria, la primera bombeta elèctrica alimentada per una pila Leclanché. I ell mateix, rememorant els seus records infantils, ens proveeix de més dades de les innovacions dutes, en aquella mateixa època, per ciclistes i firaires de l'altre costat de l'Albera. Els primers dugueren l'afecció per la bicicleta, que fins fa poc fou molt arrelada a la ciutat, mentre que els firaires van dur autòmats que es movien amb energia elèctrica i feren les primeres projeccions de cinema en barraques de tela.

Juntament amb les idees i els invents arribà també a Figueres i la comarca un contingent, a hores d'ara no quantificat, d'immigració. Una immigració que, en bona part, podem arribar a conèixer amb una certa precisió perquè en les primeres dècades del segle xx (i abans, indubtablement) era el mateix Ajuntament figuerenc l'encarregat oficial del control dels estrangers i s'han conservat nombroses fitxes dels nous residents.⁶ No fou fins als anys trenta (concretament el 1934), doncs, que aquesta funció passà a ser competència del Govern espanyol.⁷ Això ens dóna una dada ben concreta de com ha estat de lenta i tardana, en el temps, la centralització efectiva dels estats-nació moderns i contemporanis, en aquest cas l'espanyol (una circumstància, però, segurament també extrapolable al cas francès).

Malgrat el que acabem d'apuntar, cal dir que, al llarg del segle xx, pel que fa a la direcció del flux migratori entre un costat i l'altre dels Pirineus catalans, ha estat molt més important el que ha pres la direcció sud-nord que no a la inversa, nord-sud. I parlem d'un volum de gent molt i molt considerable, per més que no hagi estat quantificat de manera precisa. Fins i tot si descartem les anades i tornades de curta o molt curta durada (com ara la verema i altres feines agrícoles i ramaderes de regularitat periòdica o el contraban i les activitats comercials transfrontereres «legals», per posar només dos exemples), el volum de gent afectada assoleix una xifra molt i molt important. Tant, d'important, que tindrà repercussions en la composició mateixa de la demografia de la Catalunya Nord. El cas més clar on això succeeix és en l'exili republicà provocat pel final de la Guerra Civil de 1936-39. Encara avui un tant per cent ben considerable de la població nord-catalana és originària d'aquell èxode que, en un moment inicial, arribà a afectar unes 500.000 persones que es repartiren per tota la República francesa, per bé que, tot seguit, algunes marxaren a d'altres països europeus i americans i altres retornaren a Catalunya i a l'Estat espanyol.⁸ Recentment s'ha encarregat un estudi per determinar aquest tant per cent en el conjunt de la Catalunya Nord, de manera similar a com ho han fet també en altres llocs.

Certament, la retirada republicana del 1939 fou, sens dubte, la més important de les migracions motivades per causes polítiques del segle xx (i segurament de tota la història d'aquesta frontera), però no va ser l'única. Amb anterioritat van creuar-la, de sud a nord, els desertors de les guerres colonials de l'imperi espanyol (Cuba, les Filipines, el Marroc) i altres exiliats polítics (com a conseqüència de la Dictadura del general Primo de Rivera i altres tongades d'exiliats de la Dictadura de Franco, sobretot durant els anys seixanta i setanta, quan fou més ben organitzada la lluita contra la Dictadura per part de l'oposició democràtica). I encara a tot aquest flux d'exiliats de caràcter polític, caldria sumar-hi les migracions (definitives o de llarga durada) produïdes per motius de caire socioeconòmic, un aspecte paradoxalment ben poc estudiat.

Els decennis finals del segle i els intents de superació de la frontera

La creixent oposició a la Dictadura franquista va tenir uns punts àlgids durant la dècada dels seixanta i sobretot durant els setanta. La força opositora fou contestada, per part del règim, amb mesures repressives i motivà una nova tongada d'exiliats que cercaren refugi, durant aquella època, a la República francesa. La Catalunya

5. A partir de les dades donades per la *Gran Enciclopèdia Catalana*, Jaume Santaló ha remarcat que l'any 1930 Perpinyà tenia 74.000 habitants, gairebé el doble que Sabadell, la segona ciutat d'aquest altre costat de l'Albera, que aleshores en tenia uns 45.607. Aquell mateix any, Girona en tenia només 21.845 i Figueres, 15.041. Vegeu Jaume SANTALÓ (coord.), *Figueres 1900-1936. Imatge i història de la Catalunya republicana*, Figueres: Ajuntament de Figueres – Museu de l'Empordà, 1999, p. 27, nota 7.

6. A l'Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà (ACAIE). «Fitxes d'inscripció al padró d'habitants (1922-1934)».

7. En el mateix ACAIE hi ha la notificació del Govern civil de Girona a l'Ajuntament figuerenc, del 4-IV-1934.

8. Sobre les xifres de l'exòde, vegeu: Jordi GAITX, «Orígens socials i polítics de l'exili català de 1939», dins Enric PUJOL (coord.), *L'exili català de 1936-1939. Noves aportacions*, Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 2006, p. 21-39. Una panoràmica recent sobre el fenomen de l'exili republicà és la de Felip SOLÉ i Enric PUJOL, *Exilis*, Barcelona: Angle editorial, 2007.

Nord i la seva capital, Perpinyà, es convertiren en un indret de refugi i en una zona molt pròxima a la frontera on existia una llibertat política i de costums a la qual aspirava el conjunt dels territoris catalans sotmesos al franquisme. Encara avui no s'ha reconegut prou el paper de Perpinyà i de la Catalunya Nord en la lluita contra la Dictadura de Franco. Fou l'illa catalana de la llibertat. Allà s'hi podia fer tot allò impossible de fer en la resta de territoris catalans sotmesos a l'Espanya franquista, a causa de la forta censura i la fèrria repressió existent: des d'assistir a reunions polítiques, mítings i recitals de cançons fins a comprar llibres i veure pel·lícules (compromeses políticament, però també films porno); o admirar senzillament com voleiaven la multitud de banderes catalanes que es trobaven a cada racó (cosa ben poc habitual aleshores a la banda sud de la ratlla fronterera).

Tot aquest moviment tingué una concreció institucional molt rellevant: la Universitat Catalana d'Estiu celebrada a Prada de Conflent. S'inicià el 1969 i s'instituí com la veritable universitat lliure del conjunt de Països Catalans, de tots els territoris de parla catalana: de Fraga (a la Franja de Ponent, sota jurisdicció aragonesa) a Maó (a l'illa de Menorca) i de Salses (a la mateixa Catalunya Nord) a Guardamar (al sud el País Valencià). No ha de sobtar aquesta opció de la nova universitat en favor del concepte de «Països Catalans». La idea aleshores es trobava en el seu moment àlgid. Feia poc que havia estat formulada per Joan Fuster en l'opuscle *Qüestió de noms* (1962) i ràpidament va tenir un gran èxit, ja que fou assumida pels principals partits de l'oposició antifranquista, on —recordem-ho— els grups d'esquerra hi eren hegemònics. Era precisament dins d'aquesta lògica conceptual que aparegué i es popularitzà la designació de «Catalunya Nord», en detriment del terme «Rosselló», que tradicionalment designava el conjunt del territori.

El final de la Dictadura, a partir del 1977, féu possible el restabliment de l'autogovern català. No tan sols es restituí la Generalitat de Catalunya, sinó que per primera vegada va haver-hi governs autonòmics en tots els territoris catalans de l'Estat espanyol, tant al País Valencià com a les Illes Balears i les Pitiüses. Malgrat el reflux que per raons derivades del mateix procés de transició política (fruit d'un pacte entre l'oposició democràtica i sectors reformistes provinents del mateix franquisme) tingué l'ús del concepte «Països Catalans», el terme de «Catalunya Nord» s'imposà majoritàriament en aquell territori i arreu del conjunt català, més enllà d'adscripcions polítiques de dreta o d'esquerra.⁹ El procés democratitzador va permetre una homologació europea que es concretà amb l'entrada de l'Estat espanyol a la CEE i l'èxit inicial de l'etapa autonòmica va permetre una certa visibilitat exterior del Principat de Catalunya i de la seva capital, Barcelona. En aquest context, la Catalunya Nord, que patia una situació de forta reestructuració productiva i de davallada de sectors econòmics que abans havien fet possible el seu desenvolupament, va veure en un possible acostament al Principat català una via de sortida al cul-de-sac. D'aquí la crida feta per l'alcalde de Perpinyà, ja als mateixos anys vuitanta, a la Generalitat de Catalunya per establir unes relacions institucionals estables, al·legant la llengua, la cultura i la història comunes. No es tractava de cap rememoració nostàlgica, sinó d'una opció política de futur que es revelà molt seriosa, ja que, amb l'expectativa de reforçament de la Unió Europea i l'activació de polítiques transfrontereres eren molts els interessos comuns, de tot ordre, a l'un costat i l'altre de la ratlla. En la reducció fronterera s'ha avançat, però poc, ja que l'actual frontera s'ha mostrat molt més impermeable que l'existent entre França i Alemanya, on la realitat transfronterera ha permès un nucli de desenvolupament de primera magnitud.¹⁰

En definitiva, és aquesta realitat actual, de qüestionament de la impermeabilitat fronterera la que, paradoxalment, fa que el Tractat dels Pirineus i les seves conseqüències prenguin un renovat interès.

El paper dels erudits i la construcció d'una memòria popular

El segon gran aspecte a considerar seria l'actuació de les elits erudites, dels historiadors d'una banda i l'altra de la frontera, que han analitzat i han interpretat el tractat. Un tema que ara només deixo enunciat, per evidenciar com el Tractat dels Pirineus s'ha convertit en un referent clau per a la historiografia catalana del segle XX.

La importància del paper de les elits en la formació d'una memòria col·lectiva s'ha convertit, avui, en una obvietat historiogràfica. Però cal advertir que aquí no l'entenem de la mateixa manera que Eric Hobsbawm. Quan parlem de «construcció d'una memòria col·lectiva» o quan parlem d'una «tradicció» (per més inventada o reinventada que sigui) no té el sentit pejoratiu que li dona aquest autor i altres historiadors afins.¹¹ Aquí defensem un posicionament més afí al d'Anthony D. Smith, que s'interroga sobre les condicions que socialment i històri-

9. Les conseqüències que tingué la renúncia a l'anàlisi del conjunt dels territoris catalans la vaig desenvolupar a *El descrèdit de la història*, Girona: Llibres del segle, 1993.

10. Pel que fa a la definició d'un espai català transfronterer, vegeu Joan Francesc CASTEX, *La Catalogne Nord en quête d'identité* (Editions le Temple d'Or, Cabestany, 2005) i, sobretot, l'article d'aquest mateix autor: «L'Espai Català Transfronterer: Una identitat geopolítica en construcció?» dins la *Revista electrònica de l'Institut Franco-Català Transfronterer de la Universitat de Perpinyà*, núm. 2, (<http://crec.univ-perp.fr>)

11. Especialment a Eric HOBBSBAWM i Terence RANGER (eds), *The invention of tradition*, Cambridge: Cambridge University Press, 1983 (versió catalana: *L'invent de la tradició*, Vic: Eumo, 1988).

cament fan possible aquesta memòria, aquesta tradició.¹² I també d'aquest mateix Smith, recollim la crítica a Hobsbawm i altres autors, com Benedict Anderson, referida al grau de ruptura (que considerem excessivament taxatiu) entre les societats i cultures contemporànies en relació amb les que les van precedir (sobretot pel que fa al tema de les identitats nacionals).¹³ I compartim, doncs, el posicionament defensat en aquest punt també per Pierre Vilar, l'obra del qual és precisament la descoberta teòrica de la «nació» al marge dels «estats nació» (la terminologia és seva) contemporanis.¹⁴

Pel que fa a la historiografia catalana, el segle XX ha estat el d'una veritable revolució en els estudis de l'etapa moderna, sobretot d'ençà dels anys setanta. S'ha passat de la consideració de tot el període com a «segles obscurs» a veure-hi una etapa imprescindible per entendre els nostres temps, d'obligat coneixement per part dels estudiosos de la contemporaneïtat. Cal reconèixer que en aquesta espectacular transformació ha estat decisiva l'aportació d'historiadors nord-catalans i d'historiadors estrangers. Citem-ne els noms més destacats (a risc de deixar-nos-en alguns de ben importants) que han tractat el tema que ens ocupa. Comencem per Josep Sanabre, Pierre Vilar, Joan Reglà, Núria Sales, Alícia Marcet, John Elliott, per passar a citar els noms dels participants en aquest mateix col·loqui: Eva Serra, Daniel Nordman, Antoni Simon, Peter Sahlins, Ramon Sala, Lucien Bély, Agustí Alcoberro, Patrice Poujade, Fernando Sánchez Marcos, Xavier Torres, Joan Peytavi, Jaume Dantí...¹⁵ Val la pena llegir detingudament tots els noms del programa del col·loqui esmentat (una trentena) perquè rarament es pot arribar a reunir una xifra similar d'especialistes d'una determinada temàtica històrica de la categoria dels participants en aquesta trobada. Honestament penso que cal felicitar els organitzadors que han fet possible un acte com aquest i en especial Òscar Jané, brillant representant també de les noves generacions d'estudiosos.¹⁶

Al costat dels especialistes en la matèria (i en el període), cal tenir també present l'aportació d'historiadors «generalistes» (és a dir, d'autors d'històries generals de Catalunya) que han estat influents no tan sols a nivell de les elits sinó també d'un públic molt més ampli. Especial mèrit tingueren els que donaren la seva visió en l'etapa anterior al gran canvi dels anys setanta (ja en les primers dècades del segle). Parlem d'Antoni Rovira i Virgili i, sobretot, de Ferran Soldevila. La interpretació global de la història de Catalunya de Soldevila ha condicionat, potser com cap altra, els investigadors posteriors. Pel que fa a l'etapa moderna, fou un dels seus principals pioners. Ell es beneficià, sens dubte, d'haver estat l'únic historiador català (de tota la llarga història de la historiografia catalana) que va poder realitzar dues versions, en etapes històriques força llunyanes (per una vida humana), de la seva obra més emblemàtica, la *Història de Catalunya*, apareguda inicialment en 1934-35. Això li va permetre incorporar en la segona edició de 1962-63 les principals aportacions fetes pel conjunt de la historiografia catalana (que en moltes qüestions no eren pas de detall) al llarg de gairebé trenta anys.¹⁷ Així, pel que fa a la temàtica de la Guerra de Separació i del Tractat dels Pirineus, va poder incorporar els treballs de Josep Sanabre i, de manera crítica, els de John Elliott. Fins i tot pel que fa a les conseqüències i al que en podríem dir la «superació» dels efectes del tractat, tingué una intuïció extraordinària. Així va escriure (atenció, abans del 1962, data de publicació de l'obra) el següent, com a cloenda del capítol corresponent: «No manquen tampoc catalans que esperancen, per a un esdevenidor potser remot, per vies de pau o per camins de lluita, la reparació del tractat injust dels Pirineus i la reannexió a Catalunya de les terres del Rosselló i la Cerdanya perdudes aleshores. N'hi ha, en fi [i em consta que aquest era el seu cas]¹⁸ de confiats en una Europa nova, en què les fronteres s'abaixin o s'atenuïn, i en què no calguin ni lluites ni reparacions per restablir la integració d'aquelles contrades dins la unitat espiritual de Catalunya».¹⁹

Pierre Vilar, un altre dels autors més influents en la historiografia catalana de les quatre darreres dècades del segle XX, reflexionà sovint sobre les relacions entre una banda i l'altra dels Pirineus catalans i sobre la significació del tractat que aquí considerem. En un dels seus escrits del 1985, després de reconèixer que «el Tractat

12. Anthony D. SMITH, *The Nation in History. Historiographical Debates about Ethnicity and Nationalism* (2000). Edició catalana: *La nació en la història*, Catarroja – València: Ed. Afers – Universitat de València, 2002.

13. Vegeu *Op. cit.* p. 88.

14. Vegeu sobretot Pierre VILAR, «Introducció» al vol. I de *La Catalogne dans l'Espagne moderne. Recherches sur les fondements économiques des structures nationales* (versió catalana, Barcelona: Ed. 62, 1964). Vaig tractar aquest aspecte del pensament vilarià a «Marxisme i qüestió nacional: l'aportació de Pierre Vilar», dins Jaume RENYER i Enric PUJOL, *Pensament polític als Països Catalans. 1714-2014*, Barcelona: Ed. Pòrtic – Centre d'Estudis de Temes Contemporanis, 2007, p. 321-331.

15. Un balanç recent sobre els estudis i les fonts referides al tema que considerem és Eva SERRA, «El Tractat dels Pirineus: Catalunya un sol poble i dos destins», ponència de cloenda del col·loqui *Del Tractat dels Pirineus [1659] a l'Europa del segle XXI: Un model en construcció?*

16. Oscar JANÉ, *Catalunya i França al segle XVII. Identitats, contraidentitats i ideologies a l'època moderna (1640-1700)*, Catarroja – Barcelona: Ed. Afers, 2006.

17. Enric PUJOL, *Ferran Soldevila i els fonaments de la historiografia catalana contemporània*, Catarroja – Barcelona: Ed. Afers, 1995.

18. El comentari entre claudàtors és meu.

19. Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, vol. III, Barcelona: Ed. Alpha, 1963, p. 1086.

dels Pirineus havia fixat una frontera d'estat en plena unitat lingüística o humana», afirmà que «pel que fa a les relacions entre nació i estat, aquest racó d'Europa és un laboratori experimental».²⁰ D'aquesta manera, en la concepció vilariana, l'estudi de la Catalunya Nord i de les seves relacions amb la resta dels territoris catalans sobrepassava l'àmbit estricte d'una «qüestió catalana» per passar a ser una «qüestió europea» i, fins i tot, adquirir una dimensió universal. No en va, segons el mateix Vilar, «és a les fronteres on s'observa millor la història del món».²¹

I, més enllà dels grans historiadors «generalistes», a l'hora d'analitzar la transmissió de les conclusions elaborades per les elits cap a un públic ampli, caldria tenir presents diferents autors que, tot i no ser sovint historiadors acadèmics, han contribuït a popularitzar els grans tombants de la història pròpia. Uns autors i unes obres que prenen un relleu especial sobretot quan no es tenen els canals de difusió moderns dominants i cal recórrer a mitjans «alternatius» que poden anar de les obres de divulgació sociohistòrica, al periodisme o a la transmissió oral. En aquest sentit, s'hauria de poder analitzar amb més detall obres com el *Petit llibre de la Catalunya-Nord* (1974) de Llorenç Planes i Montserrat Biosca²² o la *Histoire Populaire des Catalans* de Jean Villanove²³ que penso que han contribuït decisivament a l'autopercepció identitària dels territoris nord-catalans. I, naturalment, cal tenir presents també les obres col·lectives de divulgació (ja siguin en català o en francès) fetes per especialistes, com és el cas de *Qui sem els catalans del nord* (coordinada per Josep C. Serra)²⁴ o de la *Nouvelle histoire du Roussillon* (dirigida per Jean Sagnes)²⁵ on, pel tema que ens ocupa, pren un relleu especial l'aportació d'Alicia Marcet.

20. Pierre VILAR, [Introducció] «Dossier El Vallespir, el Rosselló i la Cerdanya: problemes de la frontera», *L'Avenç*, núm. 86, octubre 1985, p. 38-41.

21. *Op. cit.*, p. 41.

22. Ed. La Falç, Perpinyà, 1974. La segona edició del 1978 (Ed. L'Eriçó, Perpinyà) la signà conjuntament amb Montserrat Biosca. N' existeix una edició electrònica consultable per Internet.

23. 3 vol., 2a ed., 1988.

24. Associació Arrels, Perpinyà, 1992.

25. Llibres del Trabucaire, Canet, 1992.